

Dějiny světa

**na příkladu
sedmi laciných věcí**

**Průvodce kapitalismem,
přírodou a budoucností
naší planety**

Raj Patel & Jason W. Moore

ní budeme žít – a umírat. Doufáme, že výzvy spojené s tímto diskurzem, nepohodlí a zpochybnění letitých pravd, které přináší, budou vyváženy radostí a láskou ze vznikajícího společného projektu a emancipovaného světa obyvatelného lidmi a ostatními tvory. Při všech nedokonalostech této knihy doufáme, že čtenář či čtenářka ocení její přednosti, uchová-li v patrnosti následující: musíme myslet a jednat tak, jako kdyby na tom závisely naše životy.

25. května 2017

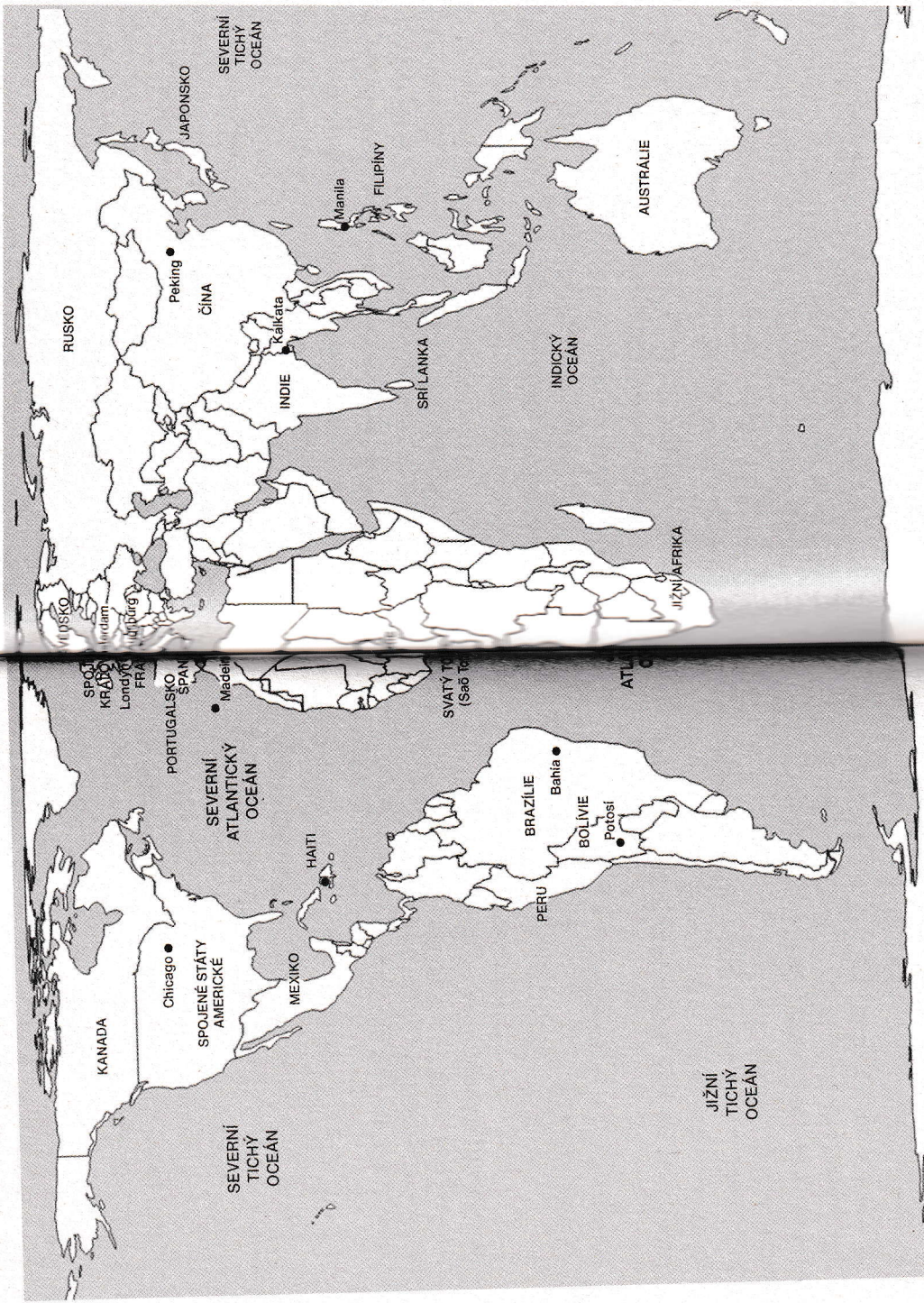
Austin v Texasu a Vestal v New Yorku

Úvod

Blesk a hrom potřebují čas, světlo hvězd potřebuje čas, činy potřebují čas, i poté, co jsou vykonány, aby byly viděny a slyšeny. Tento čin je pro ně stále ještě vzdálenější než nejvzdálenější souhvězdí – a přece je to jejich čin!

Friedrich Nietzsche
Radosná věda, § 125: Pomatenec¹

Stabilní zemědělství, města, národní státy, informační technologie a veškeré další podoby moderního světa se stačily rozvinout během dlouhé, klimaticky šťastné éry.² Ty časy jsou pryč. Hladina moří stoupá; klima je stále méně stabilní; průměrné teploty se zvyšují. Civilizace vznikla v geologické éře známé jako holocén, naši novou klimatickou epochu pak někteří nazývají přímo antropocénem. Budoucí inteligentní formy života nás budou zkoumat prostřednictvím form silných stop nasycených takovými záznaky, jako je radiace z atomových bomb, plasty z ropného průmyslu a kuřecí kosti.³ Co se bude dít dál, je na jednu stranu

Mapa 1: Klíčová místa světo-ekologie podle Gall-Petersovy projekce, jež zkrlesluje hranice států vzhledem k jejich relativní velikosti.

nepředvídatelné a na stranu druhou poměrně předpo-
veditelné. Bez ohledu na to, k jakým dalším krokům se
lidé odhodlají, bude jednadvacáté století dobou „prud-
kých a nevratných“ změn v celém předivě života.⁴
Pro takto fundamentální bod obrátu v životě celé bio-
sféry upřednostňují vědci, kteří se zabývají zemí jako
systémem, poněkud sušší termín: změna stavu. Eko-
logický systém, v jehož rámci tato geologická změna
probíhá, bohužel vytvořil také člověk, který je k po-
chopení a přijetí této změny nedostatečně vybaven.
Nietzscheův pomatenec ohlašující smrt Boha se se-
tkal s podobným přijetím: ačkoli průmyslová Evropa
již posvátný vliv napul povinných nedělních bohoslu-
žeb potlačila, představit si svět bez Boha společnost
devatenáctého století stále nedokázala. Století jedna-
dvacáté je na tom podobně: pro většinu lidí je snazší
si představit zánik planety než konec kapitalismu.⁵
Nová epocha tedy vyžaduje také intelektuální změnu
stavu.

První úkol spočívá v lingvistické přisnosti; jde o to
uvědomit si problém spjatý se samotným pojmenová-
ním naší nové epochy slovem antropocén. Jeho kořen,
anthropos (řec. „člověk“), napovídá, že příčina klima-
tické změny a šesté vlny hromadného vymírání tkví
v tom, že lidé jsou zkrátka lidmi, podobně jako děti
jsou dětmi nebo hadi budou vždycky hady. Je pravda,
že lidé proměňují tvář své planety už od konce po-
slední doby ledové.⁶ Po staletí přetrvávající lehký pře-
vis lovu nad přirozenou obnovou, společně se změnou
klimatu a krajiny směrem k pastvinnému charakteru,

vedl k vyhubení mamuta kolumbijského v Severní
Americe, vyhubení nabusnějšího orangutanova pří-
buzného *Grigantopithecus* ve východní Asii⁷ a vyhubení
obřího irského losa *Megaloceros giganteus* v Evropě.⁸
Lidé jsou zřejmě také částečně odpovědní za zmír-
nění globálního ochlazení před dvanácti tisíci lety,
jež zapříčinily emise skleníkových plynů spojené se
zemědělstvím.⁹ Vyhubení velkých savců kvůli lovu je
jedna věc, nicméně rychlost a rozsah dnešní devastace
nelze odvodit extrapolací návyků našich předků z ba-
tolečího věku lidstva. Činnost dnešního člověka ne-
potřebuje celá staletí, aby vyhladila mamuty. Někteří
lidé zabíjejí, co jim přijde pod ruku, od megafauny po
mikrobioty, a to rychlostí stokrát vyšší, než je příro-
zená míra úmrtnosti.¹⁰ Tvrdíme, že co se změnilo, je
kapitalismus; že moderní dějiny nás od patnáctého
století přivedly do epochy, již raději nazýváme kapita-
locén.¹¹ A používáme-li toto pojmenování, znamená
to, že bereme kapitalismus vážně a chápeme, že to
není jen ekonomický systém, ale celý způsob organi-
zace vztahů mezi člověkem a ostatní přírodou.

V této knize ukazujeme, jak moderní svět sestává
ze sedmi laciných věcí: přírody, peněz, práce, péče,
potravin, energie a životů. Každé slovo v této větě
je však problematické. *Laciný* je opak výhodného –
zlačňování ve smyslu znehodnocování znamená sou-
bor strategií, které mají za cíl podrobit své moci širší
předivě života. *Věci* se stávají věcmi díky práci ar-
mád, kněžích, účetních a tisku. Lidé a příroda přede-
vším neexistují v podobě obřích kulečnickových koulí,

kteří do sebe navzájem narážejí, jak tomu snad bylo v předstávách ze sedmnáctého století. Tep života je neuspořádaný, rozporný a jeho podoby se vzájemně posilují. Tato kniha představuje způsob, jak lze přemýšlet o komplexních vztazích mezi lidmi a předivem života; způsob myšlení, které nám pomůže dát smysl světu, v němž žijeme – a pokusí se navrhnout, co by se s ním dalo dělat.

Pro ochutnávku se vraťme k příkladu zmíněných kuřecích kostí přítomných v geologickém záznamu. Je to příklad toho, jakou stopu kapitalismus zanechává ve vztahu mezi člověkem a tím nejběžnějším ptákem na světě – *Gallus gallus domesticus*.¹² Kuřata, která jíme dnes, se od těch, která konzumovali naši předkové před staletími, zásadně liší. Dnešní ptáci jsou výsledkem intenzivního vědeckého úsilí. Po druhé světové válce vzali lidé genetický materiál původem z asijské džungle a rozhodli se jej rekombinovat tak, aby vyprodukovali ten nejvýdělečnější druh drůbeže.¹³ Tento pták zvládne sotva chodit, dospívá během několika týdnů, má předimenzovanou hruď a je odchován a porážen v množství, které je geologicky významné samo o sobě (více než šedesát miliard ptáků ročně).¹⁴ Uvažujeme o tomto vztahu jako o znaku *lacině přírody*. Momentálně nejpopulárnější masný pokrm v USA – kuře – bude v roce 2020 nejpopulárnějším masem v lidském jídelníčku.¹⁵ K tomu je třeba pořádný kus práce. Drůbežářští dělníci mají velice nízké mzdy: z každého dolaru utraceného za kuřecí pokrm v americkém fastfoodu jdou dělníkům pouhé dva centy;

a někteří zpracovatelé kuřat využívají i práce vězňů, placené pětadvaceti centy na hodinu. Říkejme tomu *laciná práce*. V americkém drůbežářském průmyslu trpí 86 procent dělníků, kteří u pásu oddělují křídla od trupů, bolestmi způsobenými opakujícími se pohyby sekání a kroucení.¹⁶ Někteří zaměstnavatelé se svým dělníkům nahlašujícím úrazy otevřeně vysmívají a tato zranění obecně popírají. Důsledkem pro takového dělníka je patnáctiprocentní pokles příjmu během deseti let po úrazu.¹⁷ A zatímco se tyto dělníci zotavují, jsou závislí na svých rodinách a podpůrných sítích, což je faktor stojící mimo oběh produkce, nicméně hraje ústřední roli pro jejich znovuzačlenění mezi pracující. Uvažujeme o tom jako o *lacině péči*. Potraviny vyprodukované tímto průmyslem plní břicha a ústa, tlumí nesouhlas – díky nízkým cenám a snadné dostupnosti hladových *drive thru* okének. To je strategie *laciných potravin*. Kuřata samotná se na změně klimatu podílí relativně málo – každé z nich má jen jeden žaludek a konečkonců neprodukuje tolik metanu jako krávy – ale jsou chována v takových množstvích, že spotřebují obrovské množství paliva k vytápění. To je největší příspěvek amerického drůbežářského průmyslu k uhlíkové stopě.¹⁸ Levné kuřecí nelze mít bez všudyprítomného propanu – to je *laciná energie*. Komerční prodej takto zpracovaného ptactva představuje určité riziko, ale prostřednictvím franšizingu a dodávek, vždy z finančně a fyzicky snadno přístupné půdy, kde se pěstuje sója určená pro kuřecí krmivo – převážně v Číně, Brazílii a USA¹⁹ – až po drobné pod-

nikatelské úvěry, snižuje celý tento řetězec opatření rizika tak, že náklady přenáší na veřejnost a zisk ponechává soukromý. To je jeden aspekt *laciných peněz*. Soustavné a opakované akty šovinismu vůči celým kategoriím zvířecího i lidského života – jako jsou ženy, kolonizovaní, chudí, lidé s odlišnou barvou kůže a imigranti – zametají všem těmto šesti laciným věcem cestu. K zakotvení tohoto druhu ekologie v konkrétní lokalitě je ovšem třeba ještě poslední složky – zákona *laciných životů*. Na každém dosavadním kroku tohoto procesu stojí lidé, kteří mu odolávají – od zástupců původních obyvatel,²⁰ představujících rezervuár genetického materiálu, přes drůbež a pečovatelské, vyžadující uznání a podporu, až k lidem, kteří bojují proti klimatické změně a Wall Streetu. Společenský boj o přírodu, peníze, práci, péči, potraviny, energii a holé životy se zhmotňuje v záplavě drůbežích kostí jako památce na dobu zvanou kapitalocén. A to je důvod, proč nejkoničtějším symbolem moderní éry není automobil nebo smartphone, ale rychlý pokrm zvaný Chicken McNugget.

Tohle vše zapomínáme, když máme své kuřecí sešóje v plastikovém kelímku s omáčkou. Fosilizovaná stopa bilionu ptáčích mrtvol nás tak či tak přetrvá, aby budoucím badatelům zanechala vzkaz – takový byl člověk, který nás vyprodukoval. A to je důvod, proč ukazujeme příběh člověka, přírody a systému, který změnil celou planetu, jako krátké dějiny moderního světa: jako sérum proti zapomnění. Tato krátká kniha bohužel nemůže být dějinami celého světa. Píšeme

tedy alespoň o historii procesů, které nám pomohou pochopit, proč dnešní svět vypadá právě takto. Příběh těchto sedmi laciných věcí ilustruje, jak kapitalismus začal zaplňovat jedno bílé místo po druhém (jak například mapa níže), a ukazuje, jak nepatrný kousek země zůstal mimo dosah evropské koloniální moci.

Dále podrobně vyložíme, co myslíme slovem *laciný*. Nejprve vyložíme argumenty, proč dnes nejde ani tak o přirozené chování člověka, jako spíš o specifickou interakci mezi lidmi a biologickým a fyzickým světem – o interakci, která nás dovedla až sem.

Stručný průvodce přírodou a lidmi před kapitalismem

Nárky nad tím, jak přišerně se lidé chovají k přírodě, jsou s námi od počátku věků. Platón se k nim uchýlil v dialogu *Kritias*, kde popisuje dobu jemu vzdálenou přes devět tisíciletí, kdy bylo okolí Athén ještě zalesněno a pečovali o ně vznešení lidé, kteří pečovali o společné vlastnictví a milovali přírodu mnohem víc než Platónovi současníci. Jak filozof vypráví, jeho vrstevníci přírodou pohrdli a dopustili, že kopce byly zcela vymýceny.²¹ Platónovo vyprávění je značně zromantizovaná – a téměř jistě vymyšlená – historie příměstských oblastí Athén.²² Naše analýza nepoukazuje ani tak na lidskou nectnost, jako spíš na procesy, které poměrně náhodou spustil marginální úd západoasijské civilizace poté, co zakusil krizi klimatu a některé společenské neduhy. Náš příběh začíná pár století před úsvitem kapitalismu, na místech aspirujících vyrovnat se svým bohatstvím a vyspělostí střední a východní Asii (ale ve skutečnosti byly mnohem chudší)²³ v časech, kdy počasí znamenalo skutečně mnoho. Začínáme ve feudální Evropě.

Středověká teplá perioda představuje klimatickou anomálii severního Atlantiku, která trvala přibližně mezi lety 950 až 1250.²⁴ Zimy byly mírné a vegetační období trvalo dlouho. Lidé zúrodnili nová území na severu a ve vyšších nadmořských výškách: vinice roz-

kvetly až v jižním Norsku a obilná pole se objevila i na svazích hor a vrchovin od Alp po Skotsko.²⁵ Počty obyvatel v Evropě se během pěti století následujících po roce 800 zvýšily téměř na trojnásobek – na 70 milionů.²⁶ Anglická populace dosáhla vrcholu kolem roku 1300; na takovou úroveň se již znovu nevrátil až do konce 17. století.²⁷ Zemědělský přebytek rostl ještě rychleji. Všude se začala objevovat nová města a kolem roku 1300 až pětina obyvatelstva pracovala mimo zemědělství. Taková relativní prosperita vyvolávala choutky k rozpínání. Příkladem jsou křížové výpravy: vysoce komercionalizované a militarizované operace, které cílily na bohatství východního Středomoří, započaly roku 1095. Byly doprovázeny dalšími dobytelskými hnutími, z nichž dvě položily základy utváření moderního světa o čtyři staletí později. Prvním z nich byla křesťanská *reconquista* v oblasti Ibérie, která se dnes nazývá Portugalsko a Španělsko. Kastilští a aragonští bojovníci začali z poloostrova vytlačovat vliv islámu za pomoci první vlny křížových výprav – a způsobem odměňování křížáků byl tribut, který se stane charakteristickým rysem koloniálního kapitalismu. Druhý pohyb byl méně patrný, zato měl dalekosáhlé dopady. Nejdůležitější vlastností feudalismu byla jeho schopnost vést masivní a setrvalou osidlovací expanzi bez centralizované autority. Tato schopnost závisela na zúrodnění stále nových a nových půdy – nejsilnější pohnutkou všech dobyvatelů. Ve 14. století již zemědělství zabíralo třetinu veškeré evropské osídlené půdy; to oproti předchozím pěti

staletím představovalo radikální, šestinásobný nárůst – a značná část půdy byla kultivována na úkor lesů.²⁸ Feudální Evropa procházela teplou periodou, která vrcholila kolem roku 1250, když se klima ochladilo – a zvýšila se jeho vlhkost. Po staletích relativní potravinové bezpečnosti se do Evropy vrátil hlad – a byla to rána o to větší, že postihla civilizaci zvyklou na docela odlišné podnebí. V květnu 1315 zasáhly celou Evropu masivní deště, pravděpodobně jako výsledek erupce novozélandské sopky Kaharoa.²⁹ Nepolevily až do srpna, kdy přišly záplavy zakončené prudkým ochlazením. Sklizně byly slabé už během předchozích let, ale úroda roku 1315 byla katastrofální – a stejně tak příštího roku. Evropská populace se během několika následujících let smrskla až o 20 procent.³⁰ Kontinent se ocitl napospas Velkému hladomoru – jak jej nazvali historikové – trvajícím až do roku 1322.³¹ Ačkoli to současníci nemohli vědět, vstoupili do malé doby ledové; tedy do období, které skončí až v 19. století. Malá doba ledová naplno obnažila slabiny feudalismu. Například tehdejší potravinový systém byl životaschopný jen při mírném klimatu; především proto, že byl založen na striktně daném třídním rozvržení, kde páni drželi formální moc nad půdou, zatímco rolníci ji obdělávali. Páni přehlíželi rostoucí populaci rolnictva, která byla díky svému množství schopná generovat stále větší nadbytek, avšak s tendencí ke snižujícím se výnosům. Úrodnost půdy se po staletí pomalu vyčerpávala; tento úpadek částečně překrývala rozrůstající se masa rolníků, kteří ždímal

svá pevně daná políčka do posledního zbytku. Změna podnebí pak spustila kaskádu výpadků, kterou ještě zesiloval třídní systém podporující vyčerpávání půdy a následné hladovění, což mělo za následek smrt milionů lidí.

Jedno z vysvětlení této civilizační krize je v souladu s varováním Thomase R. Malthuse z *Eseje o principu populace*: příliš mnoho lidí, a málo jídla. Když použijeme moderního jazyka, klimatická změna ovlivnila nosnou kapacitu Evropy tím, že zredukovala množství lidí, které bylo lze udržet obděláváním půdy degradované feudálním způsobem obhospodařování. Ale nosná kapacita obecně narůstá, nebo se smršťuje v závislosti na dvou zákonech. Podstatou problému – tehdy stejně jako dnes – byla otázka moci. Spíše než Malthus má k této věci co říct Karl Marx. Feudální páni se domáhali peněz nebo zrna, které bylo možné snadno skladovat nebo zobchodovat, a sami konzumovali relativně nevelký přebytek vyždímaný z půdy, přičemž na reinvestice zpět do zemědělství ponechávali jen velmi málo.³² Nebýt nadvlády pánů a uspokojování jejich požadavků, rolníci by se bývali mohli posunout k plodinovému mixu, který by zahrnoval vedle obilovin i zahrádní plodiny, což by bývalo mohlo vyřešit problém s potravinami. Pokud jde o počet obyvatel, rodinná formace a populační růst nejsou determinovány jakýmsi věčným rozmnožovacím pudem, ale spíše je utváří historické podmínky sestávající z kulturních a třídních vlivů a přístupu k půdě. Jak poznamenává Guy Bois ve své klasické

studii o normanském feudalismu, přechod k odlišnému způsobu obdělávání, který by byl založen na větší autonomii rolníků spojené s rozhodovací mocí, co a kdy pěstovat, by středověké Evropě umožnil nasýtit až trojnásobek lidí.³³ Ale k takovému přechodu nikdy nedošlo a feudální uspořádání přežívalo až do závěrečné *coup de grace* [rány z milosti] v roce 1347: černé smrti.³⁴ Ze středověké teplé periody vyšla Evropa v prachbíděném stavu. Struktury, které produkovaly potraviny dostačující pro výživu rolníků a měst od začátku druhého tisíciletí, nebyly schopny čelit měnícímu se klimatu a uvrhly čím dál větší část obyvatel do podvýživy.³⁵ Tělesné ostatky z jedenáctého století exhumované z anglických hřbitovů vykazují lepší kondici než ty ze století trináctého.³⁶ Hladovění na konci teplé periody oslabilo organismus Evropanů a učinilo jej zranitelnějším vůči nemocem – a černá smrt z této slabiny udělala apokalypsu. Vyhladila třetinu až polovinu evropské populace a jejím spojením při tom byla středověká verze globalizace. Proces urbanizace a komercializace prakticky všude přiváděl do měst více a více lidí a více a více měst spojoval do obchodních sítí. Obchodní tepny, jimiž proudilo zboží a peníze od Sanghaje po Sicílii, spojily Asii a Evropu v jediné superkontinentální „ohnisko náказы“.³⁷ Když černá smrt dorazila do Evropy – na Sicílii se objevila v říjnu 1347 a v Janově jen o tři měsíce později – feudalismus byl již v rozkladu. Tento rozklad nám může říci leccos důležitého k průběhu velkých krizí a také k tomu, jak se dynamické pro-

cesy klimatu a demografie propojují s politickou mocí a ekonomikou. Feudalismus, jako mnoho jiných agrárních formací, směřoval k vyčerpávání agroekologických vztahů. Když populace v rámci feudálních třídnicích vztahů narůstala, zemědělství bylo náročnější na lidskou práci a mohlo počítat s větším množstvím lidí zapojených do obdělávání půdy; zaměřovalo se na odstraňování škůdců a plevele, s důrazem na pečlivější sklizeň. Vyhánění lidí na pole tak nepředstavovalo hrozbu pro feudální třídní strukturu – pouze uspíšilo její rozklad. V Anglii byly znaky vyčerpání feudalismu patrné již od roku 1270, půl století před Velkým hladomorem; strava rolníků, již tak mimořádně chabá, se ještě zhoršila. Výnosy obilí klesly a spotřeba obilovin – stěžejní složky rolníkova jídelníčku – poklesla o 14 procent.³⁸ Civilizace se nehroutlí jen proto, že lidé hladovějí. (Od roku 1970 je počet podvyživených lidí stále přes 800 milionů, a o konci civilizace se moc nemluví.)³⁹ K velkým historickým změnám dochází, když obvyklé postupy přestávají fungovat. Mocní lidé mají ve zvyku držet se „osvědčených“ strategií i za situace, kdy se skutečnost již radikálně proměňuje. Bylo tomu tak i ve feudální Evropě. Černá smrt nepředstavovala jen demografickou katastrofu – stejně tak vychýlila i celkovou rovnováhu sil v evropské společnosti.

Feudalismus byl závislý na populačním růstu – nejen kvůli produkci potravin, ale také kvůli reprodukci panské nadvlády. Zájmem aristokracie bylo zachovávat relativně vysoký počet rolníků, kteří by udr-

žovali její mocenskou pozici: velké množství zemědělců vzájemně si konkurujících v boji o půdu je lepší než větší množství pánů soupeřících o zemědělskou sílu. Ale příchod černé smrti způsobil, že předivo obchodu a směny nejenže přenášelo nemoci, ale stalo se také vektorem masové vzpoury. Téměř přes noc přerostly zemědělské revolty z lokálních záležitostí v širokospektrální hrozbu pro celý feudální pořádek. Po roce 1347 probíhala tato povstání již synchronizovaně – představovala systémovou odpověď na epochální krizi a byla fundamentálním průlomem do feudální logiky moci, produkce a pojetí přírody a přirozenosti.⁴⁰ Mor vystavil celý systém neúnosnému tlaku – a již tak byl tento systém napjatý k prasknutí. Po odeznění černé smrti byla Evropa místem neutuchající třídní války – od Baltu po Ibérii, od Londýna po Florencii.⁴¹ Volání rolníků po úlevě od daní a po návratu zvykových práv představovalo požadavek, jež feudální vládci nemohli tolerovat. A pokud evropští feudální vládci nemohly takové požadavky strpět, stejně tak nemohly ani při nejlepším obnovit *status quo ante*. Represe zaměřené na udržení levné práce, ať už pomocí mzdových nařízení, nebo přímého znovuzotročení, přišly právě jako reakce na černý mor. Mezi prvními byly anglické *Ordinance of Labourers* a *Statute of Labourers*, uzákoněné na vrcholu první morové rány (1349–1351). Kdybychom si měli představit dnešní ekvivalent tohoto kroku, bylo by to jako reagovat na epidemii eboly zpřísněním práva na sdružování v odborech. Dopady klimatické

změny na stav pracovních sil byly evropským aristokratům dokonale jasné – ti se však vyčerpávali snahou zabránit jakýmkoli změnám a dělat vše přesně tak, jak byli zvyklí. Selhali prakticky na celé čáře. K obnově otroctví nikde v západní nebo východní Evropě nedošlo. Naopak mzdy a životní standard rolníků a dělníků ve městech se podstatně zlepšily; dost na to, aby kompenzovaly celkový ekonomický pokles. Jakkoli to pro většinu lidí znamenalo hotové požehnání, představitelé evropského „jednoho procenta“ zjistili, že jejich podíl na ekonomickém přebytku se smrštuje. Starý řád se zhroutil a nebylo již možné ho obnovit.

Z jeho trosk se vynořil kapitalismus. Vládnoucí třídy se snažily přebytek nejen obnovit, ale také rozšířit. Východní Asie byla bohatší; tamní vládci sice také zažili socioekonomické potíže, avšak našli způsob, jak se dramatickým zvrátím, odlesňování a nedostatkem surovin přizpůsobit a obrátit je ve svůj prospěch.⁴² Na jedno z řešení, které od základu přetvořilo vztah člověka k předivu života, přišla aristokracie v Ibérii – konkrétně v Portugalsku a Kastilii. Na konci 15. století tato království a jejich společností vedly válečné tažení známé pod jménem *reconquista* – šlo o pokračování staletého konfliktu s muslimy usídlenými na Pyrenejském (Iberském) poloostrově. Závislost Portugalska a Kastilie na válce a Italech, kteří jejich vojenská tažení financovali, obě země hluboce proměnila. Tyto příčiny, spolu s příslibem bohatství získaného dobýváním, byly pohnutkou k úplné první invazi v Atlantiku – na Kanárské ostrovy a Madeiru.

Další odpovědí a řešením válečného dluhu bylo ještě víc války, kterou měl splatit zisk z kolonií založených na nově získaném území.⁴³

První z kolonií

Rané moderní kolonialismus se naučil nakládat s nově dobytým územím zcela novým způsobem. Nárůst hustoty osídlení ve vnitrozemských oblastech dosud vždy vedl k osídlovací expanzi, vzápětí následované obchodem. Dvě staletí, která následovala po roce 1492, však tento vzorec obrátila naruby. Dobývání se napříště mělo stát organizujícím principem metropolitního bohatství. Demografická a geografická civilizační logika, která z toho plyne, radikálně převrátil vzorce ustálené po tisíce let. Dobývání – jak uvidíme v kapitole 2 – bylo možné díky dostatku financí. Tyto základní charakteristiky se poprvé spojily právě při raném experimentu v portugalské koloniální výspě; a sice při výrobě jednoho z prvních produktů kapitalismu: cukru.

Jeden ze signálních ohňů moderního světa byl zážehnut na malém severoafrickém ostrově, kde se v 60. letech patnáctého století utvářel zcela nový systém produkce a distribuce potravin. Když roku 1419 portugalský námořník poprvé spatřil ostrov ležící necelých 400 mil (644 kilometrů) západně od Casablancey, nazvali jej *Ilha da Madeira*, „Ostrov dřeva“.⁴⁴ Benátský cestovatel a otrokář Alvise da Ca' da Mosto (Cada-mosto) v roce 1455 hlásil, že „tam není ani stopa půdy,

kteřá by nebyla celá pokrytá obrovskými stromy.“⁴⁵ Již ve 30. letech šestnáctého století by však bylo těžké na tomto ostrově najít kousek dřeva. Odlesnění *Ma-deiry* mělo dvě fáze. Původně stromy představovaly výnosné řezivo pro lodařství a stavebnictví. Odlesněním vznikla zemědělská půda pro pěstování pšenice určené na dovoz zpět do Portugalska – k tomu docházelo počínaje třicátými léty 15. století. Druhou pohnutkou ještě drastičtějšího odlesnění bylo využití dřeva coby paliva při produkci cukru.

Sladkou chuť milují jak lidé a primáti, tak většina savců.⁴⁶ Lidstvu trvalo šest tisíc let, které uplynuly od objevu cukrové třtiny na Nové Guineji, aby dokonale ovládlo biologické procesy nezbytné pro její zpracování.⁴⁷ Ve chvíli nevhodnější ke sklizni je třtina doslova nalitá sladkou šťávou – ale stéblo je zároveň velice silné a obtížně se seká. Poté, co je třtina posečena, z ní lze získat maximální množství cukru jen tehdy, je-li zužitkována nanejvýš do osmačtyřiceti hodin.⁴⁸ Pak rostlina začne hnit.

Sama botanická charakteristika cukrové třtiny tedy přímo volá po urychleném zpracování, což po tisíciletí bránilo jejím masovějšímu využití. To je důvod, proč Sidney Mintz píše, že „v roce 1226 požádal Jindřich III. starosta Winchesteru o tři libry (1,4 kg) alexandrijského cukru, pokud tedy bude možné od obchodníků na winchesterském trhu sehnat takové množství najednou.“⁴⁹ Neustále zvyšovat množství, které lze „sehnat naráz“, nebylo nijak snadné. Bylo třeba prolomit omezení, kolik cukru lze vyproduko-

vat rukama jedné rodiny. Bylo nutno investovat do nových technik i technologií. Velké islámské civilizace v Persii a severní Africe například přišly na to, že čistší cukr lze vyrobit za pomoci potaše (uhlíčitánu draselného): ten nejlepší cukr ostatně pocházel z egyptské Alexandrie, proto Jindřich III. dychtil právě po něm.⁵⁰ Ale bylo třeba ještě mnoha dalších experimentů s lidskou prací, přírodou a formami obchodu, než byly objeveny způsoby, jak této sladké substance vyprodukovat mnohem, mnohem víc.

Do Ibérie dorazil cukr ve 14. století; přinesl ho tam král Jakub II. Aragonský (1267–1327), který přivedl též muslimské otroky – odborníky na produkci cukru. Ten byl již roku 1420 pěstován na komerční bázi, financován německými bankovními domy jako Ravensburger Handelsgesellschaft a kultivován na pronajatých pozemcích poblíž Valencie směsicí otroků a námezdních dělníků.⁵¹ Ale cukr stále zůstával vzácností – a byl pro něj připravený trh. V 60. a 70. letech patnáctého století přestali farmáři na Madeiře pěstovat pšenici a soustředili se výlučně na cukr. Na spoustu cukru. Cukrové pásmo se rychle rozšiřovalo; nejprve na další ostrovy v Atlantiku, pak v masivním měřítku do Nového světa.⁵² Stejně jako dnešním palmovým a sójovým monokulturám ustoupily lesy i tehdejší třtina, která vyčerpala půdu a otevřela cestu bleskově se množícím škůdcům.⁵³ K dosažení takové rychlosti bylo třeba produkční proces reorganizovat tak, aby mohl být rozložen na menší, dílčí činnosti prováděné různými dělníky. Není zkrátka možné dostat slušný

výnos z dělníků vyčerpáných sekáním třtiny, když je přinutíme trávit noci ještě jejím rafinováním. Nový management a technologie pomohly posunout výrobu cukru z kolového mlýna (stroje na principu velkého hmoždíře) a drobného vlastnictví k výrobě založené na mlýnu dvouválečkovém a na rozsáhlé otrocké práci v São Tomé.⁵⁴ Celá staletí předtím, než Adam Smith užasne nad délbou práce v továrně na jehly, položil vztah mezi lidmi, rostlinami a kapitálem základy moderní výroby – a to na třtinových polích. Prvotní továrnu je plantáž. A pokaždé, když cukrová plantáž dosáhne nových hranic – jako v Brazílii, která následovala São Tomé, a v Karibiku vzápětí poté – dochází se tato továrna vylepšení v podobě nových strojů a nové kombinace plantáže a cukrového mlýna. Jediná věc v tomto příběhu chybí: samozřejmě lidé, kteří odvedou veškerou práci. Na Madeiře to byli původní obyvatelé Kanárských ostrovů, severoafričtí otroci a – v některých případech – také placená plantážní síla z pevninské Evropy.

Plantáže byly zavlažovány pomocí *levadas*, vodních kanálů sestávajících ze stromů, bahna, lidského potu a krve. Dnes na ostrově zůstalo třináct set mil (2100 kilometrů) těchto *levadas*; na ostrově, který má napříč ve svém nejširším místě 37 mil (60 km). Tehdejší projektanti přes hydrauliku nasadili na hloubení malých zavlažovacích kanálů v kamenitém terénu lidské otroky, někdy připoutané lany.⁵⁵ Pod sesuvy kamení a protrženými přehradami zahynulo nespočet dělníků, ale projektanti transformovali vodní toky na Madeiře

tak efektivně, že Afonso de Albuquerque, první vévoda z Goy a druhý guvernér Portugalské Indie, chtěl Madeirany poslat do Afriky, aby „obrátili tok Nilu“. Výsadba třtiny, její zavlažování i sklizeň a proces její přeměny v krystalický cukr probíhaly pod dohledem portugalských odborníků placených vlámskými a italskými kapitalisty. Přeměna třtinového stébla v cukr spotřebovala úžasně množství paliva. K vyvaření a extrakci takového množství třtinové šťávy, aby se získala jediná libra (0,45 kg) cukru, bylo třeba nejméně padesáti liber (23 kg) dřeva. K přeměně třtiny nasycené vodou na melasu a homoli cukru byly kolem madeirského hlavního města Funchal zbudovány mlýny, do nichž dopravovali třtinu otroci. Na svém vrcholu spotřeboval madeirský průmysl každoročně pět set hektarů (1236 akrů) lesa, jestliže měl sytit kotle produkující cukrový tribut pro evropské dvory. Po vzmachu však přichází krach. Svého vrcholu dosáhla produkce v první dekádě 16. století, přičemž pece se začaly zadrhávat o třicet let později; to už byl ostrov zcela zbaven stromů. Výroba zkrachovala a investoři našli vyšší výnosy v podobě obrovských cukrových plantáží, které obhospodařovala práce otroků, a palivo zajišťovaly lesy v Novém světě.⁵⁷ Zatímco evropští boháči pojídali cukr, cukr pozřel celý ostrov.

Kapitalismus však Madeiru neopustil – místo toho se přetvořil.⁵⁸ Bez dostupného paliva (poslední zbývající stromy na ostrově byly ve vnitrozemských hornatých oblastech; příliš těžko dostupné na to, aby bylo efektivní je kácet) se objevily nové strategie, jak ze

zdevastované země vyzdímat další zisk. Z popela třtinového průmyslu vyrostlo víno. Réva oproti třtině vyžaduje méně práce, vody i paliva. Ale hotový produkt je zase třeba uchovávat v sudech – a madeirské soudky byly po staletí vyráběny ze dřeva pocházejícího z toho nejekonomičtějšího zdroje: z levného dřeva Nového světa. Komodity ovšem proudivly i opačným směrem – Madeira byla až do osmnáctého století důležitým kanálem atlantického obchodu s otroky.⁵⁹ Těchto chmurných stránek své historie ostrov nyní využívá k příjmům z turistického ruchu (což je důledek další, nedávné proměny kapitalismu).⁶⁰ I když se na Madeiru cukrová fronta uzavřela, jinde se otevřely nové. A byly to skrytější síly, než je prostá chuť na sladké, které začaly přetvářet tento ostrov – a brzy i celou planetu.⁶¹

Nová území a laciné věci

Tento nástin koloniálního dobývání nám dává představu o fungování kapitalismu i jinde než na Madeiru. Než však společný příběh cukru a jednoho ostrova podrobíme hlubší analýze, je třeba vysvětlit, proč považujeme za důležité analyzovat dobývání nových území. Když se pokoušíme šíření kapitalismu vizualizovat, často se jeho model podobá dopadu asteroidu nebo šíření epidemie, která začíná v nulovém bodě nebo u prvního pacienta a postupně metastázuje po celé planetě. Kapitalistické dobývání však vyžaduje sofistikovanější „science fiction“. Lze-li si kapi-

talismus představit jako chorobu, pak jako takovou, která požírá lidské maso – a poté ještě vydělá na tom, že zbylé kosti prodává jako hnojivo a výtěžek investuje do sklizně třtiny, kterou pak prodává turistům platícím vstupné k nebožtíkovu hrobu.⁶² Nicméně ani tento popis není přesný. Dobývání funguje jediné jako propojování; své nedostatky napravuje tak, že odčerpává živou sílu odjinud. Dobyté území je místem, kde propukající krize rodí nové a nové strategie dalšího dobývání zisku. Hraniční oblasti jsou hraničními oblastmi, protože představují zónu, kde se kapitál setkává se všemi formami přírody – včetně člověka. Ovšem vždy jde o snižování nákladů. Kapitalismus nejenže zahrnuje dobývání nových hranic; kapitalismus existuje jediné jako proces dobývání, protože expanduje z jednoho místa na druhé, přetváří socioekologické vztahy, produkuje víc a víc druhů zboží a služeb, které obíhají prostřednictvím stále se rozšiřující řady směn. Ale dobyté území je mnohem důležitější jako místo, kde se uplatňuje moc – a nejen ta ekonomická. V procesu dobývání používají státy a impéria násilí, kulturu a vědění k tomu, aby mobilizovaly dostupné prostředky při co nejvyšších nákladech. Právě toto „zlevňování“ staví dobytá hraniční území do středu moderních dějin, protože uvolňuje cestu kapitalistické tržní expanzi. To nám dává důležitý klíč k pochopení, jak je chápán a praktikován pojem produktivity. O brutální a utlačitelské historii kapitalismu toho bylo napsáno již mnoho, ale jeden fakt se stále přehlíží: kapitalismus nevzkvétá

proto, že je násilný a destruktivní (což samozřejmě je), ale proto, že je specificky produktivní.⁶³ Kapitalismus nevzkvétá díky tomu, že přírodu ničí, ale tím, že ji zaprahá do práce – a to tak lacině, jak jen je to možné.

Kapitalismus prostřednictvím dobývání využívá a ovládá soubor životodárných vztahů v širším měřítku, než je patrné z prosté účetní bilance zisků a ztrát. Pro tyto životodárné procesy není v angličtině adekvátní slovo, ačkoli je můžeme nalézt v mnoha jiných jazycích. Anishinaabegové, jejichž původní území se rozkládala na severovýchodě Severní Ameriky, znají slovo *minobimaatiiwin*, což znamená „dobrý život“, ale také „nepřetržité znovuzrození“ vzájemných a cyklických vztahů mezi lidmi a ostatním životem.⁶⁴ Jazyky jihoafrických kmenů Bantu mají *ubuntu*, lidské naplnění skrze vzájemnost, a jazyk Shona zná širší pojem *ukama*, „souvztažnost s celým kosmem“, včetně biofyzikálního světa.⁶⁵ Podobné interpretace existují pro čínské *shi-shi wu-ai* a maurské *mauri*.⁶⁶ V angličtině výstižný pojem chybí, používáme tedy *oikeios*. *Oikeios* znamená tvůrčí a vrstevnatý životodárný tep, skrze nějž proudí veškerá lidská činnost, na každém kroku utvářená silami, které se trvale vymykají lidskému úsilí o ovládnutí. Právě prostřednictvím *oikeios* vznikají zvláštní formy života; druhy utvářejí prostředí a prostředí utváří druhy. Podobně tak pulzující lidská civilizace nejenže prostor obsazuje, ale stejně tak jej i utváří a tímto procesem je sama utvářena.⁶⁷ Vše, co lidé dělají, je spoluutvářeno ostatními částmi přírody: potravinami, oblečením,

obydílím a pracovišti, silnicemi, železnicemi a letišti, a také telefony a jejich aplikacemi. Není složité porozumět, jak se při farmaceutické práci člověka a půdy a při tom se všechny druhy fyzikálních procesů slučují s lidským věděním. Když však tyto procesy nahlížíme v širším měřítku, je rázem snadné uvažovat o „sociálních“ a „přírodních“ procesech, jako by spolu navzájem vůbec nesouvisely. Je jaksi jedno-dušší pochopit bezprostřední vztah k půdě a práci na farmářském trhu než na globálním trhu s financemi. Ale Wall Street je spolutvářena přírodou stejně jako trh farmářů. Wallstreetské globální finanční operace vskutku zahrnují celé předivo planetárních ekologických vztahů, nepředstavitelných v kterékoli z minulých civilizací. Běh dějin není založen na oddělení člověka od přírody, ale na jejich vývoji a rozmantých konfiguracích. „Lidské“ vztahy moci a difference, produkce a reprodukce přírody nejen produkují; jsou samy přírodním produktem. Existuje například druh moskytů (*Culex pipiens*), kteří se usídlili v londýnském metru a přizpůsobili se temnému podzemí do té míry, že už se nejsou schopni křížit se svými protějšky žijícími na povrchu – vznikl tak nový druh *Culex pipiens molestus*.⁶⁸ Tento nový druh, který vznikl v důsledku lidské činnosti, je jen malou karmickou odplatou za ty druhy, jež vymřely v důsledku činnosti londýnské City (britské obdoby Wall Street) – tedy jako výsledek práce pasažérů, kteří denně dojíždějí do práce metrem a jejichž krví se tento zvláštní moskyt živí.

Předmětem této knihy jsou tedy vztahy mezi kapitalismem a širším předivem života. Hraniční zóny kapitalismu se vždy nachází uvnitř mnohem širší říše života. V kapitalismu rozhodují cifry v účetní knize – zaplatit dělníky, dodat jim dostatek vody, nakoupit energii a suroviny – a ty musí být tak nízké, jak jen je to možné. Kapitalismus si váží pouze toho, co lze spočítat, a počítat umí jen dolary. Každý kapitalista chce investovat co nejméně a profitovat co nejvíce. Pro kapitalismus to znamená, že celý systém vzkvétá, pokud mocné státy a kapitalisté dokážou přetvořit globální přírodu tak, aby z investic jen nezbytně nízkých a s co nejmenšími možnými ztrátami získali maximum potravin, práce, energie a surovin.

Ekonomové si teď možná mumlají něco o „externalitách“ a diví se, jak je možné, že jsme nečetli klasičky, jako jsou Arthur Cecil Pigou nebo James Meade.⁶⁹ Četli jsme je, a právě proto píšeme tuhle knihu. V ekonomii znamená externalita náklad nebo benefit, soukromý nebo společenský, který se nepromítá do výrobních kalkulací. Tvrdíme, že moderní svět vznikl jako důsledek systematických pokusů řešit krize na hranicích; krize, které jsou následkem začlenění lidských i mimolidských forem života do těchto kalkulačních. Moderní svět je utvářen tlaky externalit.⁷⁰ Kapitalismus není systém, kde jsou peníze všudyprítomné – ale spíše systém, v němž ostrůvky peněžního obchodu obklopuje oceán laciných – nebo potenciálně laciných – přírodních zdrojů. Reprodukce života v rámci peněžních vztahů je velice nákladná a časem se stává

ještě nákladnější. Platy pracujících můžete zmrazit, ba i snížit, ale výsledná nerovnost nakonec přivede krize třeba takového druhu, jako jsou nedávné populistické protesty v USA a Spojeném království. Pracující se dožadují důstojnosti – a jejich práce začíná být drahá. Produkční procesy zhltnou klidně celý ostrov, a energie už najednou není laciná. Klima se změní, a úroda už najednou není tak hojná jako dřív. Dobývání nových hranic je důležité proto, že otevírá prostor, z něž lze získávat nové laciné věci – a kde lze na lidech vy-
nutit lacinou práci.

A tak docházíme k tomu, co myslíme slovem *laciný*: je to soubor strategií, jak kapitalismus prostřednictvím dočasných řešení krizí organizuje své vztahy k celému předivu života. Laciný neznamená totéž, co levný či nízkonákladový – být i tento pojem zahrnuje. Laciná je strategie, praktika a násilí, které mobilizují veškeré druhy práce – lidskou i zvířecí, botanickou i geologickou – za co možná minimální náhradu. Slovo *laciný* užíváme, hovoříme-li o procesech, jimiž kapitalismus přetváří dosud nepojmenované životní vztahy a zapojuje je do oběhu produkce a spotřeby s tak nízkou vstupní cenou, jak jen je to možné. Lacinost vyznačuje cestu od nezapočítaných životodárných vztahů k co nejnižší dolarové hodnotě. Strategie je to vždy krátkodobá. A lacinost byla odjakživa bitevním polem. Zatímco sledujeme svých sedm laciných věcí, obhlížíme horizont možného. Můžeme tak pochopit, co vše je v sázce v dnešních sociálních konfliktech, a uvědomit si, co vše je třeba napravit, aby

vůbec měl nějaký smysl pojem solidarity. Zkoumáme-li peníze, práci, péči, energii, potraviny, život, a především přírodu, prosazujeme zcela nové pojetí toho, co nazýváme kapitalistickou ekologií – tedy svazek vztahů, které vysvětlují, jak funguje dnešní svět. Proč právě těchto sedm laciných věcí? Méně jich nebylo možné, a ačkoli by jich mohlo být víc, každá z nich byla přítomna už při zrodu kapitalistické ekologie. Jsou užitečným východiskem, jak lze svět současně vyložit i změnit. Podívejme se nyní, jaké místo zaujímá každá z těchto věcí v rámci našeho cukrového příkladu.

Příroda

Když na Madeiru přistáli první osadníci, přivezli s sebou i další invazní druhy, například králíky. Ti na jednom z menších ostrovů (Porto Santo, jehož prvním vládcem byl Kolumbův tchán) velmi rychle utekli ze zajetí a začali požírat tamní flóru. A následovaly další invaze. Původní madeirský druh šneka (*Casolus howdichianus*) byl vyhuben během sta let od počátku kolonizace. Ale historické záznamy naznačují, že většina vyhynulých druhů vymizela během dvou staletí – tedy ne v důsledku počátečního koloniálního náporu, ale až o něco později. Následný příval nových, cizorodých biologických druhů a agrární kapitalismus vymazaly výsledkem milionů let evoluce.⁷¹ Stromy, voda, půda, fauna a flóra tvořící Madeiru a přilehlé moře byly považovány za „bezplatné dary“ transformova-

telné v řadu vstupů, nebo naopak překážek výrobního procesu.⁷² Ve své práci o nadměrném rybolovu nazvané *Reefs since Columbus* (Útesy po Kolumbovi) si Jeremy Jackson všimá, jak od okamžiku, kdy Kolumbus vstoupil na Madeiru, lidé hubí jiné formy života.⁷³ Lidé v kapitalismu zneužívají ekosystém, jehož jsou sami součástí – a na němž jsou závislí. Například kapitalista je nadšený z oceánu, v němž vidí jednak obrovský sklad „plodů moře“, které stačí jen nasbírat a pochytnat, a jednak výlevku, která pohltí všechno odpad vznikající při výrobě na souši. Rovnováha mezi spížirnou a odpadštěm se však již brzy vychýlí. V roce 2050, tedy dvě léta po poslední plánované vykládce komerčního rybolovu, bude v moři víc plastů nežli ryb.⁷⁴ Poněkud ležérní argumentace se spokojí s tvzením, že všudypřítomné ničení provází lidstvo od samého počátku. Ale příroda je víc než jen soubor zdrojů a odpadkový koš.⁷⁵ Hlavním důvodem, proč svůj výklad začínáme na čerstvě posunuté hranici portugalského impéria, je, že právě příklad Madeiry jasně ukazuje, co se stane, když jedna ze součástí přediva života – lidský metabolismus – začne být ovládána touhou po zisku.

Má-li být život řízen ziskem, musí se cosi podstatného změnit i v intelektuální rovině: přichází pojmové rozpolcení mezi Přírodou a Společností. To je mimořádně závažný posun, jakkoli bledne ve srovnání se vznikem světového trhu, s dobytím obou amerických kontinentů či s vyvlastňováním rolníků. Neméně důležitá však je proměna toho, jak někteří lidé chápali

přírodu jako celek (a podle toho i jednali). Je důležité zdůraznit, že podrobení a komercializace světa do té míry, že v něm platí jen dolary, vždy byly dílem *nekolitka* lidí. Jakkoli jsme všichni na jedné lodi, pokud jde o klimatickou změnu, většina z nás se veze v podpalubí. Toto hodnocení je tu důležité ze dvou důvodů. Zaprvé nám umožňuje vymezit zodpovědnost a sledovat ty třídy a vztahy, kterým toto rozpolcení přináší zisk. Zadruhé, a to je ještě důležitější, „vyčlenění člověka z přírody“ se utvářelo v rámci skutečně masového vyloučení. Vzestup kapitalismu přinesl nejen myšlenku, že společnost je na širším předivu života relativně nezávislá, ale také že většina žen, původních obyvatel, otroků a kolonizovaných národů nejsou plně lidmi, a tedy plnoprávními členy společnosti. Tito lidé vlastně lidmi nebyli – nebo jimi byli jen částečně. Byli spíše součástí Přírody a zacházelo se s nimi jako s vydeděnci společnosti: byli méněcenní. Byli učiněni *lacinými*.

Oddělení Přírody od Společnosti, barbarství od civilizace, připravilo scénu pro naše další laciné věci, jak ukazujeme v kapitole 1. V následujících pěti stáletích bude Příroda mnohokrát znovu-vytvořena, znovu-vynalezena a znovu-vymyšlena. Kapitalistická praxe laciné přírody určuje, na kterých životech a na jaké práci záleží – a na kterých ne. Dominantní ideje této praxe – Příroda a Společnost (píšeme je s velkými písmeny, protože jsou prochnuté mytickou mocí a násáklé krví) – určí, či práce bude považována za hodnotnou, a či práce bude učiněna neviditelnou; jako třeba

péče o mladé i staré, o lidi nemocné i o ty se zvláštními potřebami; zemědělské práce a práce jiných druhů než člověka (zvířat, půdy, lesů, paliv). Toho všeho bylo do- saženo vlivem oběhu peněz, jejichž hodnota naopak závisí na globálním dobytí a podmanování. V ná- sledujících obdobích budou předmětem kontroly i po- traviny, aby bylo možné udržet dostatek pracovních sil, a energie, aby byly čím dál produktivnější. Laciné věci tak vlastně nejsou věcmi v pravém slova smyslu – jsou to spíše strategie, které si kapitalismus osvojuje, aby dokázal přežít a zvládnout své krize; jsou to přeludy, které mají působit jako reálné, nezávislé entity, které však stvořil prvotní hřích laciné přírody.⁷⁶

Peníze

Peníze jsou operačním médiem kapitalismu a zdrojem moci těch, kdo je kontrolují. Tato kontrola se netýká pouze lidí a bohatství. Podstatné je, jak je tato kontrola provázána s přírodou. Uvažme, jak těsně je svázán americký dolar s barely saúdské ropy nebo v dřívěj- ších časech holandský *rijksdaler* se stříbrnými ingoty z Nového světa. Je-li modernita ekologií moci, pak ekosystém drží pohromadě peníze a peníze naopak utváří tento ekosystém. Aby se z peněz stal kapitál, potřebují kulturu a násilí. Peníze rozdělují a spojují pracující i kapitalisty, bohaté i chudé regiony – dneš- ními slovy globální Sever a globální Jih. Přivádějí na svět národní státy a celá impéria; přivádí je k posluš- nosti a současně na nich závisejí. Podíváme-li se na

dějiny z tohoto úhlu, najednou nevidíme moderní svět jako soubor států, ale spíše jako světový systém kapi- tálu, moci a přírody. Přiměje nás to uvažovat o těchto procesech ne v měřítku desetiletí, ale celých staletí.⁷⁷ Výchozí prvky tohoto přístupu formuloval v 70. le- tech Immanuel Wallerstein, který popsal vzestup ka- pitalismu jako kaskádu politických a ekonomických přeměn, z nichž povstala nová a výrazně nerovná dělba práce. Z Wallersteinových hlavních postřehů jsou dva pro naši práci zvlášť podstatné. Zaprvé, glo- bální nerovnost je třídní proces, který umožňuje jak politické, tak tržní síly. Zadruhé, produkce a akumu- lace se prostřednictvím radikálního přetváření pří- rody samy proměňují.⁷⁸ Jestliže pozdější autoři opus- tili Wallersteinovo důsledné pojetí kapitalismu jako ekologie, my na tomto myšlení naopak stavíme svůj výklad o tom, jak se práce a moc vyvíjejí v celoplane- tárním přírodním rámci – v obrovské proměně, která ekologii zakládá. A protože nás zajímají síly, které pod- míní socioekologické vztahy na velké vzdálenosti, mělo by být jasné, že na penězích opravdu záleží.

Historická fakta, která se z pohledu světových dě- jin zdají triviální, se stávají rozhodujícími. Jeden pří- klad z patnáctého století: vztah mezi janovským ban- kovnictvím, madeirskou ekologií a dnešní planetární krizí. Lidé zbožňují chuť cukru. Cukr potřebuje vodu. Zavlážovací systém na Madeire vyžaduje práci, za níž je třeba zaplatit. Nákup, doprava a udržování otrocké pracovní síly nejsou nijak levné a trvá celou sezonu, než se třtina nasytí vodou a bude možné ji sklídit,

zpracovat v cukr a prodat na pevninskou Evropu, kde bude směněna za stříbro, za něž se dá nakoupit koreniny z Asie. Mezičlanky celého tohoto procesu jsou úvěr a dluh a přelévání peněz a komodit, přičemž uprostřed toho všeho stojí italský městský stát Janov.

Peníze nejsou kapitál. *Kapitál* je žurnalistická zkratka pro peníze, nebo ještě hůř, pro zásobu něčeho, co lze směnít za něco jiného. Pokud jste někdy slyšeli nebo použili pojmy jako *přirodní kapitál* nebo *sociální kapitál*, zúčastnili jste se velikého mlžení.⁷⁹ Kapitál není mrtvá zásobárna nepokáceného dříví nebo nevyužitých schopností. Pro Marxe a také pro nás se kapitál děje výhradně v živé přeměně peněz ve zboží a zase zpět. Peníze nacpané do matrace jsou pro kapitalismus mrtvé, stejně jako matrace sama. Jediné živé oběh těchto peněz – a vztahy, které tento oběh obklopují – znamenají kapitalismus.

Jsou to procesy směny a oběhu, co činí z peněz kapitál. Srdcem Marxova *Kapitálu* je jednoduchý a všeprotupující model: v procesu produkce a směny spojuje kapitalista pracovní sílu, stroje a suroviny. Výsledné zboží pak prodává za peníze. Pokud jde vše, jak má, čeká na konci zisk, který je ovšem třeba znovu investovat do další pracovní síly, strojů a surovin. Ani zboží, ani peníze nejsou kapitál. Tento oběh se stává kapitálem, jakmile jsou peníze vrženy do produkce zboží v stále se rozšiřujícím cyklu. Kapitál je proces, kdy peníze obíhají přírodou. Potíž je, že kapitál předpokládá nekonečnou expanzi v konečném rámci, jímž je předivo života. Marx spílá ekonomům, kteří se do-

mnívají, že jejich profese je vysvětlit trh za pomoci nabídky a poptávky, zatímco právě tyto pojmy volají po osvětlení. Porozumění těmto silám však vyžaduje, aby byly trhy zkoumány prostřednictvím „organického celku“ produkce a směny.⁸⁰ Tento organický celek vysává z pracujícího člověka život, stejně jako vyčerpává půdu kapitalistického farmáře.⁸¹ Tento cyklus přeměny peněz v kapitál a zase nazpět v peníze není jen jedním z mnoha způsobů, jak na kapitál nahlížet. Představuje nástroj, s jehož pomocí můžeme sledovat dlouhodobý rytmus vzestupů a pádů impérií a supervelmocí v rozsahu *longue durée*.⁸² Připomeňme, že když kapitalista vyrobí a prodá zboží, čeká na něj v ideálním případě zisk. Permanentní požadavek na vytváření zisku diktuje, aby tyto zisky vytvářely ziskové výnosy. To znamená problém, protože množství kapitálu má sklon růst rychleji než příležitosti, kam jej výhodně investovat. Pak vznikají finanční bubliny – momenty, kdy velké množství kapitálu proudí do specifického ekonomického sektoru, tak jako hypotéky před krizí roku 2008 – a proto se i během celé historie tyto bubliny stále opakují a krize vracejí. Tento problém pomáhají řešit impéria. V delším časovém měřítku impéria posouvají hranice a získávají nová území. V kratším horizontu, když ziskovost klesá, se jde do války; a na to si impéria musejí půjčovat. Bankéři půjčují náramně rádi, protože jejich příležitosti vytvářet zisk jsou relativně nevelké a státy jsou obvykle skvělými dlužníky. K tomu, aby ubránily bezpečí a hodnotu měny, mají armády připravené

vytáhnout do boje – na státní útraty. Vztah mezi bankéři a vládami vede krátkodobě k reinvesticím, ve středním horizontu ke koncentraci vlastnictví a výnosům pro finanční sektor, a dlouhodobě k vzestupu a pádu obchodního vlivu daného města, státu nebo mezinárodního pořádku.⁸³ V tomto historickém ob-
louku někteří lidé vydělávají skvělé peníze, zatímco jiní stěží vyjdou – nedopadnou-li ještě hůř. Nedávno vyvo-
laly široký ohlas postřehy Thomase Pikettyho o tom, jak návratnost investic v zemích globálního Severu předčila růst hrubého domácího produktu; nicméně spadají do staršího modelu uvažování o tom, jak fi-
nance souvisí se širší ekologií kapitalismu, která pře-
sahuje pouhou posloupnost různých státních forem a režimů.⁸⁴ Kapitalismus není jen soubor „ekonomick-
kých“ transakcí, které směňují peníze za komodity a zase nazpět; je neoddělitelný od moderního státu a státní nadvlády, jakož i od procesů přeměny přírody, člověka a dalších. Záchvaty expanze a kolapsu, které pravidelně ovládají finanční kapitál, mají pro porozu-
mění celkovému vývoji kapitalismu ústřední roli, jak ukazujeme v kapitole 2. Postupným úsilím finančníků, zaměřeným na dobývání zisku z investic, se dopady kapitalistické ekologie rozšiřují na každou píď pla-
netárního ekologického systému.⁸⁵ Příběh o tom, jak peníze ovládly nejen člověka, ale i pořádný kus plane-
tární biosféry jako takové, začíná vpádem novosvět-
ského bohatství. Nesvatá aliance evropských impérií, dobyvatelů a bank přeměnila přírodu Nového světa ve zboží a kapitál. Kapitalistická ekologie ovšem po-

trebovala především nové způsoby zacházení s lidmi, jejich těly a se zdroji, které lidé potřebovali ke svému přežití. Protože peníze se ve zboží nepřemění samy od sebe; k tomu potřebujete lidskou práci.

Práce

Portugalští, janovští a vlámská držitelé cukrových plan-
táží si původně přivedli Guanče, původní obyvatelé Kanárských ostrovů, aby pro ně obdělávali svou do-
movskou půdu. Z některých závětí, jež se dochovaly z 15. století, vyplývá, že majitelé své Guanče dokonce odkazovali svým dědicům.⁸⁶ Domorodí dělníci podléhali brutálně Evropanů stejně jako jejich nemocem. Byli doplňováni a nahrazováni směsicí námezdních pracujících a severoafrických otroků; tedy lidí, jejichž předci se živilí pomocí minimálních forem zemědělství, ale na Madeiru se dostali v důsledku toho, že byli buď zotročeni, nebo vyhnáni z půdy, kterou dříve obdělávali. Madeira byla pokusným terénem, kde se zkoumala lidská odolnost a síla, ale také se zkoušely nové techniky řízení, postupů a specializace, které budou o staletí později uplatněny v anglických továrnách za průmyslové revoluce. Nemáme ani zda-
leka ponětí o způsobech a prostředcích, jimiž ma-
deirští dělníci – otroci i propuštěnci – kladli svým pánům a zaměstnavatelům odpor. O metodách jejich boje proti režimu, který je jednak drel k smrti práci a jednak vysával půdu, na níž pracovali, je jen mini-
mum záznamů.⁸⁷ Víme však jistě, že odporovali a že

jejich pokusy bojovat proti vykořisťování vedly ke krizím dost vážným na to, aby odpovědní činitelé roku 1473 zakázali otrokům stýkat se s propuštěnci.⁸⁸ Historie laciných věcí – a krizí, které jejich zlevňování způsobuje – není příběhem osudové nevyhnutelnosti. Lidé mohou vzdorovat – a také tak čini. A kapitalisté se následně pokoušejí s jejich vzdorem vypořádat prostřednictvím škály laciných řešení. Ty pak rovněž nevyhnutelně vytvářejí další krize a naopak stále sofistikovanejší mechanismy kontroly a řízení.⁸⁹ Tento třídní boj je klíčovým hybatelem změn v kapitalistické ekologii. Ačkoliv víme jen velmi málo o vzpourách otroků na Madeiře, víme přesto, že na konci cukrového boomu byly techniky otrokářství a plantážnictví již podstatně zdokonaleny, takže mohly být vyvázeny na přič Atlantikem; nejprve do São Tomé (hlavní město Svateho Tomáše a Princova ostrova – pozn. překl.), kde v roce 1596 uprchlí otroci zvaní Angolares zapálili cukrové mlýny na celém ostrově a po dva týdny obléhali hlavní město.⁹⁰ Jak blíže probereme v kapitole 3, víme, že lze-li někde hledat opravdu účinné způsoby, jak napadnout kapitalismus, pak je to v hnutích odporu pracujících vůči vykořisťování.

Otroctví přetrvává – stejně jako odpor proti němu. V jedenadvacátém století vykonává nucené práce více lidí, než kolik bylo úhrnně přeplaveno přes Atlantik v rámci obchodu s otroky.⁹¹ Mezinárodní organizace práce (International Labour Organization) uvádí, že v roce 2012 nucené pracovalo téměř 21 milionů lidí, z nichž na 2,2 milionu byla práce vynucená stá-

tem (vězeňská práce) nebo vzbouřeckými ozbrojenými skupinami. Ze zbývajících 18,7 milionu bylo 4,5 milionu podrobena komerčnímu sexuálnímu vykořisťování a 14,2 milionu nucenému ekonomickému vykořisťování.⁹² Pro srovnání – transatlantickou cestou (tzv. *Middle Passage*) bylo zotročeno a přepraveno 12,5 milionu Afričanů.

Otroctví nezačalo na Madeiře – *moderní* otroctví však ano. Rozdíl spočívá ve skutečnosti, že otroci byli přinuceni pracovat v hromadné zemědělské produkci a že byli vyhnáni z mytické říše Společnosti. Otroci se sice vždy nacházeli na dně společenského řádu, avšak po vzrmachu a krachu Madeiry byli z tohoto řádu zcela vyhoštěni a zbaveni čehokoli, co by připomínalo občanství. Pro domorodé a africké otroky modernita neznamenala jen skutečnou smrt, ale také „smrt sociální“.⁹³ Zacházet s otroky jako se součástí Přírody spíše než Společnosti každopádně představovalo výhodnou investici. A měl-li být úspěch znásoben, bylo třeba najít mnohem víc dělníků a jejich zbídačená těla udržovat v chodu za využití komunitní práce, která nebude nikdy zaplacená. Jinými slovy, kapitalisté potřebovali mnohem více pracovních sil, a to vzdělaných a udržovaných za cenu co nejnižších nákladů. Tento imperativ přivedl na svět celý režim laciné péče; byl pro celou kapitalistickou ekologii tak klíčový, že měl být naprosto vymazán z historie.

Ta část raných dějin Madeiry, o níž toho víme nejméně, ale bez níž by tyto dějiny vůbec nebyly možné, spočívá v práci, již společenské vědy nazývají společenskou reprodukcí.⁹⁴ Pečovatelská práce o mladé a staré, nemohoucí a nemocné, ty, kdo se teprve učí, i ty, kdo se zotavují, je podmínkou fungování kapitalismu. Jak jinak lidé přicházejí na svět než z jiných lidí? Jak jinak se socializují, přizpůsobují společnosti než ve společnosti samé? Jak jinak se jim dostává výživy a péče než prostřednictvím podpůrných sítí? Požadavek, aby tato péče byla zajištěna co nejlaciněji, vrátil v rámci kapitalistické ekologie na výsluní staré patriarchální vztahy a vytvořil moderní kategorie pohlavních a genderových rozdílů.

Víme, že v době, kdy s otroky obchodoval brazilský cukrový průmysl, byly ženy o 20 procent levnější než muži.⁹⁵ Všeobecné zkrácení výdělků v Evropě šestnáctého století postihlo všechny pracující, ale především ženy, které dostávaly pouze třetinu ze „snížené mužské mzdy“.⁹⁶ Rovněž se od žen očekávalo, že budou pracovat spíše v domácnosti – a domácí sféra jako taková je vědomým výnosem raného kapitalismu.⁹⁷ Břemeno práce, pečovatelské práce a komunitní podpory nesly ve zvýšené míře právě ženy, jejichž společenské postavení bylo podrobeno dohledu stejně jako práce na třtinových plantážích.⁹⁸ Upalování čaroděnic představovalo způsob disciplinace pro ty ženy, které se svému uvěznění v domácnosti bránily, jak

podbereme v kapitole 4. Patriarchát není pouhým vedlejším produktem kapitalistické ekologie – je pro její existenci naprosto zásadní. „Ženská práce“ byla pro vstup kapitalismu natolik kruciólní, že musela být kolem roku 1700 radikálně redefinována. Práce žen se stala „ne-prací“, tedy čímsi prakticky neviditelným – tak, aby mohla být co nejlacinější.

V roce 1995 si vědci troufli vyčíslit hodnotu neplacené práce žen v dolarech. Tým osn navrhl, že kdyby měla být kompenzována veškerá neplacená reprodukční práce, šlo by o hodnotu 16 bilionů dolarů. Z toho jedenáct bilionů představuje neplacenou práci žen.¹⁰⁰ To je zhruba třetina veškeré světové ekonomické aktivity – částka by byla mnohem vyšší, kdyby čím dál větší podíl na světovém hospodářství nezabíralo bankovníctví. Novější studie ve Spojeném království ukazuje, že reprodukční práce má hodnotu více než celý oběť londýnský finanční sektor.¹⁰¹ A přesto se objevily námitky, že odhad osn je příliš nízký a že „mimotřížní aktivity v domácnosti“ představuje ekvivalent 80 procent hrubého světového produktu: což by v roce 2015 bylo téměř 60 bilionů dolarů.¹⁰² Pečovatelské služby jsou placené bídne, pokud vůbec, a společenská reprodukce vyžaduje víc než jen pracovní sílu, pokud má být efektivní. S přesunem pracujících celého světa z venkova do měst a s přechodem k novým peněžním vztahům začalo na jedné věci záležet především: na schopnosti zajistit dostatečnou výživu, aby dělník vydržel další pracovní den. Proto vznikl režim laciných potravin.

Potraviny

Laciným jídlem v případě Madeiry nebyl cukr. Ten v Evropě patnáctého století představoval stále ještě luxusní zboží. Laciné však muselo být jídlo, které do- stávali otroci. Ti si tehdy – stejně jako dnes – mohli a tam nějaké to stéblo zralé třtiny ukrást, aby jejím zvýkáním získali pár kalorií navíc v podobě sladké šťávy. Brazilští otrokáři tu a tam dávali svým nemoc- ným otrokům maso a vejce, aby se jejich majetek co nejrychleji zotavil a vrátil zpět k práci; nicméně po- traviny byly striktně rozpočítané, jako účetní položka v soupisu nákladů a zisků.¹⁰³ Existuje pár záznamů týkajících se výživy otroků na Madeire pod portu- galskou nadvládou; je pravděpodobné, že s sebou při- nesli rýži, proso a čirok, tedy plodiny, které pěstovali v Africe a které si jejich zotročení následovníci přibálí na svou pouť do Nového světa.¹⁰⁴ Konstantou kapita- lismu bez ohledu na jídelníček je, že potraviny určené pro dělníky musí být laciné, tedy snadno dostupné – aby se udržely jednak zisky, jednak sociální pořádek, jak ukážeme v kapitole 5.¹⁰⁵ Existuje dlouhá tradice vládců, kteří pochopili, že jedna z nejlepších cest, jak zajistit poslušnost pracujících a chudých, vede skrz je- jich žaludky. Římský filosof a velkostatikář Cicero byl svědkem toho, jak na jeho dům zaútočil vyhladovělý dav, a císaře Claudia o sto let později při jiné hladové vzpouře zaspaly úločky tvrdého chleba.¹⁰⁶ Laciné potraviny představovaly klíčovou otázkou pro udržení pořádku po celá tisíciletí. V kapitalistické ekologii je

řad udržován stlačováním nákladů na výživu pracujících a jejich rodin. Může to znít triviálně dnes, když náklady na dopravu a bydlení spotřebojují z příjmů do- mánosti větší podíl než výdaje za jídlo. Ale relativní nedůležitost jídla je historickou novinkou – jídlo je laciné, protože je tak vyrobeno. Mezi lety 1453 a 1913 klesl podíl, jež angličtí stavební dělníci vynaloží ze své mzdy na potraviny, z 80 na 77,5 procenta.¹⁰⁷ Pro spotřebu potravin v Británii jsou nízké ceny potravin charakteristické až poměrně nedávno; náklady na ně klesly na 8,6 procenta z celkových výdajů na domácnost (údaj pro rok 2014; v USA to bylo 6,6 procenta, v Itálii 14,2 procenta, v Číně 25,5 procenta a v Nigérii 56,6 procenta).¹⁰⁸ Tato čísla jsou stlačována pomocí promyšlených strategií; například v USA prostřednic- tvím burgerů za dolar a kybílků s laciným kuřecím, u nichž jsme ostatně svůj výklad začali.

Ironie našeho madeirského příkladu spočívá v tom, že od té doby se i cukr stal lacinou plodinou – právě díky vztahům, v jejichž nastolování byla Madeira prů- kopníkem.

Anglický cukr byl původně příležitostnou pochout- kou, ale ke konci sedmnáctého století vzrostla jeho spotřeba čtyřikrát a v osmnáctém století se ještě zdvoj- násobila, když na jeho konci dosáhla spotřeba okolo 13 liber na osobu. Spotřeba sladidel v dnešních Spo- jených státech činí 76 liber na osobu a rok – z toho 41 liber tvoří rafinovaný cukr a 25 liber vysokofruktó- zový kukuřičný sirup.¹⁰⁹ Mezi lety 2005 a 2010 činil v USA průměrný denní kalorický příjem z přidávaných

cukrů 355 u mužů a 239 u žen, což je kolem 13 procent celkových denních kalorií (poslední výzkumy ukazují, že příjem více než 2–3 procenta mají za následek negativní dopady na zdraví).¹¹⁰ Cukr však není pro člověka jediným zdrojem energie. Další komoditou, jejíž ceny byly a jsou drženy co možná při zemi, aby americká pracující třída vůbec přežila, je druhá nejvyšší nákladová položka pro anglické stavební dělníky bez ohledu na století: palivo.

Energie

Subtropické vavřínové porosty na Madeíře, „ostrově dřeva“, vhodné palivo zpočátku nepředstavovaly. Původně byly využívány jako stavební materiál – byla z něj vytesána portugalská námořní flotila a vavřín také sloužil jako surovina pro výstavbu metropolitního Lisabonu.¹¹¹ Ale dřevo přestává být vhodným materiálem k zadržování vody, pokud zjistíme, že je lze spálit, a topit jím tak v kotlích na výrobu cukru.¹¹² Tyto stromy nebyly původně palivem – staly se jím až za specifických podmínek.

Téměř všechny ostatní civilizace ovládly oheň a našly si materiál schopný udržet plamen. Ale limitujícím faktorem rozmachu a krachu, jimiž prošla Madeira během necelých sedmdesáti let, bylo množství stromů na ostrově. Jinými slovy, v kapitalismu jsou rychlost a míra spotřeby paliva mimořádné. Fakt, že dřevo na Madeíře bylo tak laciné, byl příčinou i důsledkem vzestupu a pádu tamního cukrového průmyslu,

tedy krize zapříčiněné omezenou kapacitou spalovacích zdrojů. Palivo koná v kapitalismu trojí službu. Není jenom vlastním průmyslovým odvětvím a hnací silou navyšování produkce v odvětvích dalších, ale také poskytuje náhradu za pracovní sílu a udržuje ji cenově dostupnou – a *produktivní*. Laciné palivo je jednak soupeřem pracujících, které připravují o práci stroje poháněné energií ze dřeva, uhlí, ropy či jiných zdrojů, jednak zároveň nezbytným vstupním zdrojem pro lacinou pečovatelskou práci, která je klíčová pro udržení pořádku, jak ukážeme v kapitole 6.

Žijeme – je vůbec nutné to zdůrazňovat? – s důsledky civilizace vybudované na laciné energii, což je skutečnost ověřená klimatickou změnou. Globální politická ekonomie laciného paliva nepřinesla jen nemírné lidské utrpení způsobené těžbou, ale samozřejmě také přetvořila planetární ekologii. Dopady klimatické změny však nejsou a nikdy nebyly rozděleny rovnoměrně. Existuje výpočet, který nám umožňuje zmapovat, kde jsou pohřbena těla lidí nejvíce postižených minulými změnami klimatu a kde lze s vysokou pravděpodobností předpokládat oběti změn budoucích. Abychom v té mapě dokázali číst, musíme nejprve pochopit poslední ze strategií, které tvoří kapitalistickou ekologii: laciné životy.

Životy

Kryštof Kolumbus se narodil roku 1451 v Janově. Nějaký čas pobýval na Porto Santo, mimo hlavní ost-

rov Madeiru. Poprvé tam přišel v roce 1476 a o dva roky později byl pověřen vývozem cukru do Janova, k rukám Ludovica Centuriona, této ratolesti janovského kapitálu.¹¹³ Když Kolumbus na Madeiru dorazil a spatřil tam otroky, na vlastní oči se mohl předsvědčit, jak s nimi zachází právní řád. Otroci se od ostatních lidí legálně lišili. U soudního jednání by nikdy nemohli být uznáni jako svědci nebo oprávněné oběti – byli k soudu připouštěni pouze jako obžalovaní, když byli obviněni ze zločinů, ale u žádného nemohli svědčit, nebo snad nějakým zločinem přímo utrpět.¹¹⁴ Touto jurisprudencí byla prodchnuta Kolumbova koloniální učednická léta. Mezi rokem 1478, kdy Madeiru opustil, aby sloužil španělské koruně, a šesti dny v roce 1498, kdy se vrátil do Funchalu jako místokrál Indie, rozpoutal v Karibiku genocidu, která zahubila mnoho tamních lidí – i civilizací.¹¹⁵ Sto let po Kolumbově narození již míra vyhlazování – pod vlajkou španělské královské rodiny a katolického kříže – znepokojovala některé jeho vykonavatele natolik, že se dokonce odhodlali k tomu, aby zotročování a ukrutnostem páchaným na lidech opatřili pevný intelektuální základ. „Valladolský spor“ roku 1550 byl událostí, která zákonně vymezila hranici mezi civilizací a divoštvím. V průběhu několika týdnů proběhla ve španělském Valladolidu dvoustranná rozprava ohledně zacházení s lidmi na opačném břehu Atlantiku. Na jedné straně usedl Bartolomé de Las Casas, dominikánský mnich, jehož spis *O zemích indijských pustošení a vyhlazování zpráva nejstručnější*

roku 1542 podal svědectví o násilnostech, jichž byl v Novém světě svědkem, zatímco na straně druhé stanul Juan Ginés de Sepúlveda, ortodoxní zastánce práva Španělů dobývat nová území. Dva lidé diskutovali o tom, jestli jsou domorodci rovněž lidé, nebo zvířata. V sázce byl celý systém *encomienda*, tedy technologie koloniálního statkářství, jež rozdělovala původní obyvatelstvo mezi velkostatkáře, kteří je „drželi v úschově“ po dobu trvání dvou lidských životů: po dobu života daného domorodce a života jeho dětí. Landlordi svolili poskytnout těmto „uschovaným“ náležitou péči sestávající ze španělské výuky a hodin katolicismu, a dále platit státu daň za právo disponovat s touto zásobou pracovní síly.¹¹⁶ V závěru debaty – poté co Las Casas apeloval na univerzální humanismus a Sepúlveda hájil myšlenku, že indiáni jsou „otroci svou přirozeností, necivilizovanou, barbarskou a nelidskou“, přičemž citoval Aristotela¹¹⁷ – se obě strany prohlásily za vítěze. Ale zatímco *encomiendas* byly posléze podřízeny o něco striktnějším zákonům, dobývání pokračovalo a indiánské životy nadále ztrácely na hodnotě. Sepúlvedovy praktiky měly navrch.

Proč tedy taková debata? Filosofická neshoda ohledně lidskosti původních obyvatel se týkala jednak jejich postavení ve světě rozpolceném mezi Přírodu a Společnost a jednak otázky, jak by bylo možno jim vládnout. Jinými slovy, byl to spor o *laciné životy*, což je termín, který užíváme pro způsob, jakým je řád ostatních laciných věcí – obzvláště práce a péče – upravován a udržován prostřednictvím síly a ideolo-

gie. Připouštíme, že je to poněkud odlišné užití slova *laciný* než v ostatních kapitolách. Argumenty dokazující jeho potřebnost vyložíme v kapitole 7, protože bez moci rozhodnout, které životy mají cenu, a které ne, by nebylo možné potlačovat původní obyvatelce nebo příslušníky konkurenčních náboženství a států a přivlastnit si jejich vědění, zdroje a pracovní sílu.

Moderní ekvivalenty objevující se v současných diskusích se točí kolem takových témat jako bezpečnost, status imigrantů a uprchlíků, zajištění pořádku státům (příčemž tentýž stát vydává povolení k těžbě surovin na území, kde bohužel stále žijí potomci původních obyvatel), války o ropu a „existenční hrozba“ moderního terorismu.¹¹⁸ Lidská potřeba hledat bezpečí a úkryt před hrozbami není nic nového. Ale protože kapitalismus roste překonáváním svých mezí a dobýváním nového, domácí a mezinárodní rozložením síl, které zajišťují peníze, práci, péči, potraviny a paliva, dále doplňuje ideologie rasy, státu a národa – spolu s procesy přivlastňování a znehodnocování, které toto rozložení síl provází. Laciné životy jsou plodem moderního společenského pořádku. Pro kapitalistickou ekologii jsou zcela nepostradatelné. Význam těchto narativů lidské sounáležitosti a vyloučení částečně přetrvává dodnes, jak naznačuje příklon k politikům jako Donald Trump v Americe, Vladimir Putin v Rusku, Recep Tayyip Erdoğan v Turecku nebo Narendra Modi v Indii.

Představujeme světo-ekologii

Máme názory na otázky kapitalismu, života a sedmi lidských věcí jsou ukotveny v perspektivě, kterou nazýváme světo-ekologie.¹¹⁹ Světo-ekologie vznikla v posledních letech coby způsob, jak promýšlet lidskou historii v širším rámci přediwa života. Spíš než abychom ve svých úvahách člověka z přediwa života vydělovali, ptáme se, jak lidé – a lidské uspořádání životů a násilí, práce a nerovnosti – do přírodního rámce *zapadají*. Kapitalismus není jakási součást ekologie, nýbrž je touto ekologií – je souborem vztahů, který spojuje moc, kapitál a přírodu. Když tedy říkáme *světo-ekologie* – se spojovníkem – čerpáme ze starší intelektuální tradice „světo-systému“, abychom vyjádřili skutečnost, že kapitalismus vytváří ekologii, která expanduje nad rámec planety, hnána silou nekonečné akumulace. *Světo-ekologie* však není totéž jako „ekologie světa“; má analyzovat dopady, jaké mají moc, produkce a reprodukce na celé přediwo života. Myslenka světo-ekologie nám umožňuje pochopit, jak hluboko jsou násilné a koristnické vztahy moderního světa zakořeněny v pěti staletích kapitalismu a také jak je toto nerovné uspořádání – jakkoli nevyhnutelné a věčné se dnes může zdát – historicky podmíněné a jak ústřední roli hraje pro pochopení současné bezprecedentní krize.

Světo-ekologie nabízí víc než jen odlišný pohled na kapitalismus, přírodu a možnou budoucnost. Dává nám představu, jak lidé utváří své prostředí a jak

toto prostředí utváří své lidi, a to v celé šíři moderní historie. Otevírá nám prostor znovu promyslet, jaké způsoby uvažování o změnách (ekologických, ekonomických a jiných), které nám jsou vštěpovány již od školních let, jsou samy součástí dnešních krizí. Tento prostor je klíčový, pokud máme pochopit vztah mezi slovy a činy. Hnutí za sociální spravedlnost dlouho trvala na požadavku „pojmenovat systém“, protože vztahy mezi myšlením, jazykem a emancipací jsou úzké a pro moc fundamentální. Světo-ekologie nám pojmy, které považujeme za dané a zaručené – jako Přírodu a Společnost – ukazuje jako problematické; nejen protože zastírají skutečný život a minulost, ale protože vznikly z násilí a koloniálních a kapitalistických praktik. Moderní pojmy Přírody a Společnosti, jak uvidíme v kapitole 1, se zrodily v Evropě v šestnáctém století. Nejenže se tyto výsostné kategorie moderního myšlení utvářely v těsném sepětí s vyvlastňováním rolníků v koloniích a Evropě, ale samy byly nástrojem tohoto vyvlastňování a genocidy. Rozpolcení Příroda-Společnost představovalo klíč k nové, moderní kosmologii, kde prostor je plochý, čas lineární a příroda vnější. To, že si obvykle nejsme vědomi této krvavé historie – která zahrnuje raně moderní vyloučení většiny žen, původních obyvatel a Afričanů z lidstva – je důkazem výjimečné schopnosti modernity přimět nás zapomenout.

Světo-ekologie se proto zavazuje nikoli pouze k novému promýšlení, ale také k novému vzpomínání. Příliš často přisuzujeme devastaci životů a životního

prostředí v kapitalismu samotné ekonomické nenasytnosti, zatímco mnoho stránek kapitalismu nelze redukovat výhradně na ekonomiku. Navzdory neoliberalnímu tlachání jsou podniky a trhy ve snaze udržovat kapitalismus v chodu neefektivní. Jsou to naopak instituce kultur, států a vědeckých komplexů, které udržují lidi v poslušnosti genderovým, rasovým a třídním normám. Je třeba zmapovat a zajistit nové zdroje, splatit narůstající dluhy, bránit měnu. Světo-ekologie ukazuje cestu, jak si tyto věci uvědomit a připomínat – a nahlédnout při tom v novém světle – životy a práci lidí a ostatních bytostí v předivu života.

Posmrtný život laciných věcí

Ve světo-ekologii je naděje. Uznat důležitost životodárného přediva, na němž kapitalismus v posledku závisí, znamená také poznat nové pojmové nástroje k uchopení kapitalocénu. Zatímco různá hnutí usilující o spravedlnost rozvíjejí strategie, s jejichž pomocí lze čelit planetární krizi – a alternativy k našemu současnému organizování přírody – měli bychom uvažovat o tvůrci a širší reprodukci demokratických životních forem. Proto uzavíráme tento úvod, a také celou knihu, některými myšlenkami, které nás mohou provést změnami, jež nás teprve čekají.

Mdlý environmentalismus může těžko něco změnit, spočívá-li teoreticky na již zkrachovalé myšlence nemenného oddělení člověka od přírody. Současná politika však bohužel ve velké míře bere proměnu

světa v soubor laciných věcí jako danou. Vzpomeňme si na poslední finanční krizi, kterou umožnilo prolomení zábran mezi retailovým a komerčním bankovníctvím ve Spojených státech. Tato bariéra byla vztýčena Glass-Steagallovým zákonem v době Velké deprese, jenž měl napříště zabránit takovému jednání, které domněle poslalo globální hospodářství ve 30. letech do vývrtky. Zatímco američtí socialisté a komunisté agitovali za znárodnění bank, autoři Rooseveltova New Dealu nabídli Glass-Steagallův zákon coby kompromisní pojistku.¹²⁰ Když protestující liberálové v jedenadvacátém století požadovali návrat ke Glass-Steagallově, žádali kompromis, ne další kapitulaci, nechtěli obětovat bydlení laciným financím.

Podobně když americké odbory žádaly patnáctidolarovou hodinovou mzdu – požadavek, který podporujeme – postrádá to širší vizi budoucnosti práce. Proč by měla budoucnost pracovníků v pečovatelských a potravinářských službách spočívat v postupném růstu platů, které sotva stačí k zajištění existence? Proč by vůbec myšlenka lidské důstojnosti měla být závislá na tvrdé dřině? Neměli bychom namísto méně otročiny žádat šanci podílet se na zlepšení světa?¹²¹ Přestože se sociální stát rozrostl – stal se nejrychleji rostoucím podílem na příjmech domácností ve Spojených státech a tvořil 20 procent celkových příjmů domácností v roce 2000 – ani tyto transfery neskoncovaly s pracovním břemenem žen.¹²² Skutečně má být požadavek, aby byla péče o domácnost omezena, placena a přerozdělena, našim posledním cílem?

shledáváme nutnost snít; snít mnohem radikálně, než co nabízí současná politika. Jako další příklad uvažme, že laciná fosilní paliva mají své zastánce v pravlivových think-tancích od Indie po Spojené státy. Když ovšem liberálové prosazují fotovoltaickou budoucnost, příliš snadno přehlížejí utrpení zahrnuté v nerostné infrastrukturu, na níž jejich alternativní řešení závisí. Potravinové hnutí zůstává vídné k těm, kdo buď zvyšují ceny potravin (a přitom ignorují chudobu), nebo navrhují alternativní formy potravin, které umožní chudým zůstat chudí, ovšem s přidávanými vitamíny.¹²³ A samozřejmě lze politiku laciných životů v přetrvávající podobě nalézat i v návratu k supremaci – od Ruska a Jižní Afriky po Spojené státy a Čínu – ve jménu „ochrany národa“. Ohledně budoucnosti nejme vůbec optimističtí; zvláště čteme-li práci publikovanou v minulém čísle National Opinion Research Center na University of Chicago, který zjistil, že 35 procent z poválečné generace (tzv. *baby boomers*) si myslí, že lidé černé pleti jsou línější a/nebo pracují méně než bílí, a že 31 procent tzv. milenálů je téhož názoru.¹²⁴ Jakkoli si zachováváme zdravý pesimismus intelektu, mírný optimismus vůle nacházející se v práci organizací, které považují společenské vztahy za veskrze proměnlivé. Rada z těchto organizací řeší otázky týkající se laciných věcí. Odbory požadují vyšší mzdy. Klimatičtí aktivisté požadují přehodnotit náš vztah k energetice – a ti, kdo četli práce Naomi Klein, tuší, že změnit se toho musí mnohem víc.¹²⁵ Potravinové kampaně chtějí změnit to, co jíme,

a způsob, jak svou stravu pěstujeme – tak abychom jedli zdravě. Organizátoři domácí péče požadují, aby společnost uznala práci vykonávanou doma a v pečovatelských zařízeních. Hnutí Occupy chce zrušit dluhy a umožnit těm, kdo jsou ohroženi exekucemi a vystěhováním, aby mohli bez obav zůstat ve svých domovech. Radikální ekologové chtějí změnit způsob, jakým uvažujeme o všech formách života na Zemi. Hnutí „Movement for Black Lives“, domorodé skupiny a aktivisté za práva imigrantů chtějí rovnost a nápravu historických křivd.

Každé z těchto hnutí může vyvolat krizovou situaci. Kapitalismus byl vždy utvářen a hněten silami odporu – od vzpour otroků po masové stávky, od antikolonialních revolt přes abolicionistické hnutí po organizace na obranu ženských práv a práv původních obyvatel – a pokaždé je přežil. Nicméně dnešní hnutí již jsou vzájemně propojena – a společně tvoří sérum proti pesimismu. Světo-ekologie by mohla pomoci spojit to, co dosud zůstávalo oddělené.

Nenabízíme řešení, která vedou zpět do minulosti. Souhlasíme s Alice Walker, že „aktivismus je mě měnivé, které platím za život na Zemi,¹²⁶ a že pokud má být nějaký život po kapitalismu, vzejde z lidí bojujících o půdu pod nohama. Nepopíráme, že má-li dojít k politickým změnám, musejí začít u lidí. Ale nemůžeme přece skončit u stejné abstrakce, na jaké stojí kapitalismus – tedy u přírody, společnosti a ekologie. Musíme vynalézt jazyk a politiku přiměřené pro novou civilizaci; najít způsob, jak přežít změny,

nové přínášející kapitalistická ekologie. Proto v závěru nabízíme několik nápadů, které pomohou rozpoznat a orientovat postavení člověka v přírodě pod zornou lupou nápravy škod. Zhodnocení křivd napáchaných za staletí vykořisťování může znovuoživit lidské vztahy v rámci širšího přediva života. Redistribuce péče, půdy a práce tak, aby každý měl příležitost přispět ke zlepšení života a ekologie kolem sebe, by mohla odčinit násilí páchané ve jménu abstrakcí, kterými nás kapitalismus tlačí dnes a denně. Nazvali jsme tuto vizi „ekologií nápravy“¹²⁷ a nabízíme ji jako způsob, jak lze nahlížet na minulost stejně jako budoucnost; na praxi a víru v ideje rovnosti a nové možnosti lidských vztahů v předivu života.